

BOGUMIL HRABAK, Novi Sad

RAZGRANAVANJE KATUNA I STVARANJE GRUPE KATUNA
ODNOSNO PLEMENA U NEKADAŠNJOJ HERCEGOVINI
(XIII—XV VEK)

Katun u Hercegovini, kao i u drugim našim srednjovekovnim oblastima, već je bio predmet razmatranja na jednom naučnom skupu (Sarajevo 1961). Uz znatno više podataka, crpljenih iz većeg broja dubrovačkih arhivskih serija, ovde će se hercegovačkom katunu prići s obzirom na posebno pitanje: kako je od roda u prvobitnom katunu, preko filijacije toga katuna došlo do nahijske grupe katuna (u nekadašnjoj centralnoj Hercegovini), odnosno do plemena (u nekadašnjoj istočnoj Hercegovini).

Praćenje razvitka hercegovačkog katuna na osnovu arhivske građe (pre svega dubrovačke) moguće je tek od 1280. godine. Za raniji period može se primeniti metod analogije, na osnovu realno indiciranih pretpostavki. U svakom slučaju, starinačkog stanovništva bilo je i pre 1280. godine koje se bavilo stočarstvom i društveni procesi su se odigrali na osnovu opštih geografskih i ekonomskih uslova. Zbog toga je dolazilo do situacija koje su u dugom vremenskom razdoblju mogle izgledati kao nekakvo ciklično ponavljanje procesa.

Za doba do 1280. godine upotrebljeni su stari dubrovački letopisi i hronike, tj. narativni materijal koji ima manju naučnu vrednost. Za taj period nisu vršena arheološka istraživanja kad je reč o sličnim tematikama, a etnologija i sociologija svojim naučnoistraživačkim sredstvima nisu u stanju da prodru u ta daleka razdoblja. Iz tog vremena nisu nam sačuvana predanja koja bi pružila mogućnost pouzdanijih ispitivanja. Stanovništvo koje je iščezlo i njegova staništa od lakog materijala koja su odmah propala prosto ne daju pristupa drugim naukama da primene svoje postupke. Ma koliko jednostrani i često nedovoljno pričljivi, arhivski izvori, bez obzira na svoju provenijenciju, ipak pružaju najsigurnija uporišta u uklanjanju vela prošlosti.

Za naučna istraživanja ovakve vrste koja bi se vršila pod uticajem marksizma koji se izgrađivao između dva svetska rata, javila bi se dva sporna pi-

tanja: a) pitanje velikih kretanja stočarskih masa; b) pomenuto obnavljanje procesa koji izgledaju kao ciklični. Marksisti staljinističkog kursa (čija su shvatanja vrlo prisutna i u današnjoj našoj nauci) arhaizirali su taj „tamni” srednji vek, sveli su ga na striktno naturalnu privredu, tj. na minimalnu lokalnu razmenu dobara, i obavezno ga posmatraju jednolinijski, tj. kao proces koji je stalno mogao pokazivati samo neponovljive oblike razvitka. Kod stočara, kako nomadskih tako i biregionalnih-bisesilnih (pogrešno nazivanih polunomadskih!), kretanja su uvek i svuda bila mnogo češća nego kod ratara. Na jugoistoku Evrope, na Balkanskom poluostrvu, koje je uvek služilo kao spona između ostale Evrope i Prednjeg istoka, već zbog vrlo čestih ratova i dolazaka ratničkih peplada iz Azije, moralo je biti većih pokreta nego u pitomim parohijama zapadne i srednje Evrope u doba zrelog feudalizma. Na Balkanu su, zbog njegovog takvog karaktera, i velike zaraze koje su razgonile stanovništvo bile češće. Da je u ratnim zbivanjima bilo masovnog preseljavanja stanovništva iz poznatih regija stočarskog življa svedoči vizantijski pisac Kekavmen za 985—6. godinu, kada je prilikom zauzeća Larise makedonski vladar Samuilo poveo mnogo upravo „vlaškog” stanovništva i naselio ga u dubini svoje države, verovatno negde u naše Polimlje. Zbog staljinističke sheme razvojnog determinizma, privreda stočara obavezno je stavljana u pogledu svoje naprednosti ispod kulture ratara i ocenjivana je kao nazadnija. U vremenu mnogo manje dinamičnom i sa kudikamo primitivnijim sredstvima za rad, isti uslovi porađali su iste historijske efekte. Zbog toga je nastao privid cikličnosti.

Metodološke teškoće nastaju i zbog toga što zasad ne znamo kako je izgledala geografska sredina posmatranog terena u dato vreme. Ta sredina, već na primer eventualnim postojanjem šuma, ima i te kako značaja za istraživačke pretpostavke i naučne zaključke. Povesna istraživanja takve vrste ne spadaju u tzv. događajnu historiju, nego historiju fenomena dugog trajanja i viševjekovnih procesa u kojima je razvojni hod sasvim usopen. Međutim, akcidenti događajne historije ipak imaju snažnog uticaja i na kretanja stočara, naročito za period uspostavljanja bosanske vlasti u Hercegovini i uopšte pri ustanovljavanju novih državnih granica i domena feudalaca. Nismo još ušli u punu logiku beleženja čak ni imena, s obzirom na odnose koji se iskazuju načinima beleženja. Ponekad se greši kad se uopštavaju karakteristike feudalnog doba, te se uvek pomen nečijih „ljudi” i kod stočarskih sredina tumači kao feudalna zavisnost. Ima i drukčijih uopštavanja. Na plemensko društvo posmatranog perioda pokušavaju se nakalemiti odlike plemena pri raspadanju rodovskog uređenja u predfeudalnom periodu, mada katuni i plemena o kojima je reč nemaju nikakve veze s plemenskim formacijama s kojima su Sloveni došli u današnje svoje balkanske postojbine. Zbog opet prisutnog staljinističkog shematizma javljaju se nacionalne traume da neko neko pomoću plemena želi da izjednači sa Afrikom itd.

Postoji i politikantska demagogija koja određeni pravac u nauci diskvalifikuje kao buržoaski samo zato što savesni istraživači i objektivni historičari buržoaskog perioda nisu mogli zatvarati oči pred činjenicama koje ostaju i danas ono što su nekad bile. Mnogi rezultati starije nauke svakako su prevaziđeni, ali zato što se prilazilo jednostrano ili nedovoljno analitički, a ne zato

što su izmišljeni podaci iz historijskih izvora. Marksistički pristup naučnoj baštini zamenjuje se ličnim pretpostavkama koje se oslanjaju samo na fraze i koje se prikazuju kao „nova” istraživanja.

Postoje, najzad, teškoće zbog tzv. rečnika, tj. naučna terminologija nije ujednačena u raznim naukama, ne daju se adekvatna tumačenja lokalnim nazivima i slično. Kod nekih pojmova naučnici raznih profila nemaju iste zahteve, na primer historičari i etnolozi kod definicije roda, gde prvi ne zahtevaju apsolutno krvno srodstvo.

Bez obzira na blizinu značajnog gradskog i trgovačkog središta Dubrovnika, hercegovački katuni još u XIV stoleću pokazuju odlike starobalkanskog katuna, koje su se zadržale i tada bile svojstvene za arbanaške katune. Vlaški katun u Srbiji, Makedoniji i Tesaliji pokazivao je već u prvoj polovini toga veka viši stadij razvitka. Hercegovački katun je pre 1330. godine bio do izvesne mere i u etničkom pogledu arbanaški. Stočari van župnih oblasti su i pre 1280. godine morali živeti u katunskim organizacijama, jer je katun bio ne samo opšti oblik socijalnog udruživanja stočara, nego je i imao posebnu funkciju kod organizovanja odlazaka na letnju ispašu. Treba pretpostaviti da je i pre XIV veka bilo tzv. teritorijalizacije stočarskih katuna, samo je to kao opšta pojava bilo ređe i neintenzivno, od slučaja do slučaja, i u uslovima srpske znatno čvršće feudalne vlasti nije mogla samom pojavom teritorijalizacija dovesti do stvaranja plemena, kao kasnije. Na takvu bi pretpostavku upućivali vlasi u čijem se nazivu nalazi geografski indikator (Banjani od Banje, Hardomilići od Haromilje, Plješćići od Pljeske) ili kakav drugi koji ne upućuje na čvršću zajednicu (Drobnjaci od „drobni” = „sitni”, svakako po malim i razbijenim grupama koje su boravile na više strana). Dubrovačko beleženje hercegovačkih stočara uglavnom kao „vlaha” a ne i po nazivu katuna (do sredine XIV veka) možda takođe indicira situaciju sa katunima integrisanim u geografske celine. U ovom smislu su zanimljivi i neki podaci dubrovačkih letopisaca. Ako je Lukarević zapisao da su Kosače vodile poreklo od rudinskih knezova, vlasi iz čijih su redova potekli Kosače morali su biti već teritorijalizovani, jer se knezovi javljaju samo kod sesilnih vlaha koji su se spustili u župne krajeve. Jirečekov termin vlaških župa (1357), tj. župa iz kojih su vlasi dolazili u Dubrovnik po se, takođe svedoči o ranijoj teritorijalizaciji manjih vlaških grupa. Dubrovačka tradicija, ušla u dela analista, o velikom bogatstvu hercegovačkih katunara (pa čak i o poreklu nekih dubrovačkih plemićkih porodica od tih vlaha, pre kraja XIII stoleća) kao da bi isto tako ukazivala na sesilnost a ne na stalno kretanje stočara. Neintenzivnost takvih teritorijalizacija pre početka XV veka dokazuje se činjenicom da Rudine sa Banjanima i Vrsinje sa Zupcima nisu bili povlašteni pre XV stoleća, tj. pre teritorijalizacije kao opšte i masovne pojave.

Na pitanje koje su etničke pripadnosti bili starinci pre masovnog doseljavanja vlaha u XIV veku vrlo je teško odgovoriti. Vlasi su dolazili u određeni kraj u razno doba, te su zaticali živalj koji je takođe mogao biti vlaški, samo se pre doselio. Često je, međutim, to prethodno stanovništvo bilo arbanaškog porekla (Mataruge, Mugoše, Macure, Lužani, Kričci). Ipak, i kod tog starijeg sloja treba pretpostaviti da je reč o doseljenicima iz današnje Albanije. Ima više dokaza da su se u XII—XIII veku i kasnije arbanaške stočarske

grupe preko Zete doseljavale sve do Neretve. Milan Šufraj zapazio je ekspanziju arbanaških stočara ka severu naročito za konac XIII stoleća. Etnolog Đurđica Petrović u svom radu o Matarugama na osnovu nekih dubrovačkih indicija, pretpostavlja da su Arbanasi u Hercegovini, na tadašnjoj dubrovačko-srpskoj granici, mogli biti i sistematski naseljeni, kao graničari i čuvari važnih saobraćajnica. Postoji predanje da je car Dušan prognao Mataruge u zapadnu Hercegovinu. Neke Mataruge dolazile su u Dubrovnik iz Albanije još 1430. godine. Iz Metohije i Prizrenskog kraja su izgleda i arbanaški i vlaški katuni dolazili preko Zete u Hercegovinu, samo arbanaški pre, a neki sa dužim zadržavanjem u Zeti. To važi kako za Kuče i Žuroviće tako i za Miriloviće. Neki katuni koji su nesumnjivo kasnije stigli i bili zabeleženi kao vlaški, pripadali su svojim poreklom Arbanasima, samo su možda svojim zadržavanjem u Zeti ili još u Srbiji bili delimično povlašeni. Miruše, kako se zvala jedna grupa vlahi, bile su služavkice iz Albanije ili Zete. Katun Soduna možda svoj naziv vuče od Sordani ispod Podgore u Zeti. Bile su to, kako Šufraj misli, stočarske skupine odsečene od matičnog jezgra u Albaniji. Kuči, čiji je zavičaj bio oko Peći, jednim svojim delom naselili su se i na Pešteru. Arbanaških skupina bilo je (1278) i na Tari.

Postoje neke vlaške skupine koje su bile u srodstvu sa ovim arbanaškim grupama a dokumentima se može ustanoviti da su starije od većine drugih vlaških katuna. To su Banjani i Drobnjaci, bliski Matarugama, s kojima su imali i zajednička imena. Đ. Petrović je na osnovu dubrovačkih dokumenata pratila i historičnost tradicije o rodonačelniku Banjana Rusinu, koje ime kao patronimiku ima i jedan mataruški katunar. I Bratonožići su smatrani starijim stanovništvom. Najveća vlaška skupina u Hercegovini u XIV veku, Burmazi, takođe su spadali u grupu stočara sa dalekim arbanaškim poreklom.

Katuni starobalkanskog tipa u Hercegovini pre 1330. godine bili su u velikoj meri egzogamni, sa prvobitnom rodovskom jezgrom. Ukoliko to nije bio slučaj, kao i kasnije pri povećanoj populaciji koju nije mogao da podnese katun kao organizacija stočarskog kretanja, dolazilo je do cepanja prvobitnog katuna, i to prema rodovskim šavovima u katunu čiji pripadnici nisu imali zajedničkog pretka. Odcepljeni katuni bili su od svog početka rodovski, sa punim krvnim srodstvom, te je grananjem samo izvršena korekcija u smislu stvaranja katuna sa zajedničkim pretkom. Kod genetički homogenih katuna razgranavanje nije predstavljalo cepanje i razdvajanje ranijeg katuna, nego njegovu filijaciju, što dokazuje zadržavanje zajedničkog rodovskog imena i stvaranje grupe katuna istoga imena. Ipak, prva od 1280. godine poznata grupa katuna u Hercegovini, mada je imala zajedničko ime (Burmazi), samo je delom bila egzogamna, tj. genetički jedinstvena. Katuni došli sa strane od 1330. po pravilu nisu bili sa nesumnjivo zajedničkim pretkom, te se kod njih lakše vršilo grananje. Neki od njih, uostalom, nisu ni nosili ime koje bi upućivalo na zajedničko poreklo (Psoderi, Boluni, Goduni, Sodumi, Buci itd.; tu spadaju i Riđani, za koje je M. Filipović smatrao da mogu biti Ohridani, kao Məli Orid u Albaniji, kod Mirditije).

Usled političkih i socijalnih momenata u Hercegovini oko 1330. i sledećih decenija, na hercegovačku bezvodnu visoravan u većoj meri se doseljavaju katuni (poslovenjeni, prvobitno romanski), i to: a) iz Bosne sa prodi-

ranjem bosanske države ka moru; b) iz stare Raške i drugih oblasti srpske države, srednje i južne Makedonije, Bugarske i Tesalije. Treba se setiti podatka da je u delu Raške koji je Tvrtko I priključio bosanskoj državi zatečeno oko 100 vlaških katuna, a da su se istočno od Konjica nalazili Gornji i Donji Kramari (kramari su i ranije mnogo dolazili u Dubrovnik upravo iz Polimlja, gde su se nalazile karavanske stanice za saobraćaj sa primorjem). Iz grčkih krajeva, verovatno iz Tesalije, došli su Soputi (sopotos = potok), koji se retko sreću između Bileća i Nikšića u XV veku, a koji su svakako dali ličke Šupute. Od katuna došlih iz Srbije treba pomenuti Žuroviće (Žur kod Prizrena 1331!), Miriloviće (sa tragom u dečanskoj povelji), Psodere (kojih ima i južnije u Makedoniji), Pilatovce i neke druge, kao što treba ukazati na postojanje nekih ličnih imena kod vlaha u Hercegovini u XV veku koja su karakteristična za vlahu u Makedoniji i Srbiji (Oliver, Dejan, Brajan, Staver, German, Nikola, Strez, Strahinja, Milten itd.). Ime Balduin (i Paskaž) je romansko i svedoči takođe o dolasku romanskih katuna u Hercegovinu, gde su u XIII stoleću preovladavali katuni sa arbanaškom osnovom. Osnovni razlog dolaska vlaških katuna iz istočnih delova Balkanskog poluostrva sastojao se u tome što je Hercegovina pružala velike mogućnosti sa zimskim staništima, ali i zato što je proces feudalizacije u oblastima vizantijske, bugarske i srpske države bio mnogo snažniji, te su se stočari selili ne samo u feudalno mnogo manje razvijene hercegovačke krajeve nego i preko Dunava u Vlašku.

Ti doseljeni katuni nisu često egzistirali, naročito odmah posle 1330, kao samostalni, kao dotad, nego su ulazili u skupine postojećih katuna, bilo po svojoj volji bilo pre nastojanjem bosanske vlasti. Veoma je karakterističan podatak da je Burmaza najpre bilo samo u jednom katunu (koncem XIII veka i prvih decenija sledećeg stoleća), dok se u deceniji 1366—1376. javlja čak šest katuna koje uvršćujemo u burmasku grupu. Nije moguće da je to uvećanje moglo nastati običnim razgranavanjem. Tamo gde su vlaški doseljenici bili brojniji ili bogatiji, apsorbovali su zatečene stočare arbanaškog porekla. Zbog toga je Mataruga pojedinačno bilo i među Mirilovićima, a stanovali su i u Pilatovcima (kako je to ustanovio na osnovu tradicije V. Palavestra). Uostalom, stranih elemenata bilo je i među Burmazima, kasnije i među Ridanima, a svakako i kod drugih katuna i skupina. „Vlahizacija” arbanaške osnove domaćih hercegovačkih katuna doprinela je uspostavljanju uslova za brži socijalni razvoj tih katuna, ali i za njihovu punu slavizaciju. Doseljavanje stočarskih katuna u skrovitu i feudalno slabije afirmisanu Hercegovinu nastalo je poslednjih decenija XIV veka i zbog nadiranja Turaka Osmanlija duboko u unutrašnjost Balkanskog poluostrva.

Veća koncentracija katuna u Hercegovini nastajala je i iz drugih razloga. Kao što je poznato, godine 1399. u ruke dubrovačke vlastele prešlo je Stonsko primorje, a 1423. i Konavli, gde je Republika zabranila stočarima zimovanje. Toga prinudnog seljenja stočara dublje u Hercegovinu bilo je i tokom XIV stoleća. Burmazi su 1323. godine prebivali na samoj dubrovačkoj međi. Posle predaje dela Astereje Dubrovniku (1357) Burmazi su bili prinuđeni da se sele dalje na sever. Treba ukazati na to da je reč o pridolasku velikog broja katuna: po odluci dubrovačkog Velikog veća (od 2. juna 1332.), nekom Vratku dozvoljeno je da na dubrovačko područje prevede 50 katuna. U godinama

1386—91, pred turskom opasnošću, Dubrovčani su dopustili velikom broju vlaha da pređu u utvrđeni Ston.

Stanje od kraja XIII veka može se već egzaktnije pratiti. I tada, a svakako i ranije, hercegovački katuni su bili mali, jer na bezvodnoj visoravni tadašnje centralne Hercegovine stočari su morali ići i do deset dana daleko na letnju ispašu, a za organizaciju takvih kretanja bili su pogodniji manji katuni. Zbog toga je u središnjoj Hercegovini lakše dolazilo do cepanja katuna nego u drugim krajevima, pa i u nekadašnjoj istočnoj Hercegovini, gde je bilo više župnih oblasti. Dok su stočari nekadašnje istočne Hercegovine mogli preći na dolinsko planinsko stočarenje (alpijsko), krajevi nekadašnje centralne Hercegovine ostali su karakteristični po sredozemnom tipu stočarenja. U svakom slučaju, rođačko ili slučajno grupisanje nastajalo je samo na zimskim staništima, koja su se tek neznatno pomerala tokom stoleća, dakle i pre velike teritorijalizacije hercegovačkih katuna prvih decenija XV veka. Dok se jaka država u Srbiji mešala u život katuna, spajajući ih i određujući im starešine, slaba i državna i feudalna bosanska vlast u Hercegovini nije remetila prirodni red stvari. Zbog toga nije slučajno što je većina vlaških grupa pripadala egzogamnim sredinama, a grupna imena su im bila izvedena od ličnih imena.

Godine 1278. zabeležen je katun Ladonić, 1283. katun Jalove, 1284. katun Boluna (ne Bobana), 1285. Drobnjaci (na Durmitoru) i katun Gruboja Brzovića. Pored Drobnjaka ovde su od većeg interesa Boluni, čije ime nije patronimično, kao ni imena ostalih katunskih grupa (Brzović i Ladonić upućuju na ličnost katunara).

U prvoj polovini XIV veka pomeni katuna su retki: Zupci 1305. godine; katun Zotovića 1313, očigledno arbanaškog porekla; katun Bogdana Plo-suslića i katun Vojihne iz Mrnjića na lokalitetu Smrdiluk koji je katun obuhvatao (Mrnjići su 1481. rod u Trebinju); vlasi Mataruge 1318; Banjani (Banja) 1319; Menkinići 1323, katun Bogiše Barakovića i katun Junaka iz Banjana 1330; vlasi de Trepč (od Trepče, što ukazuje na teritorijalizaciju) i katun Kalojorge (kasnije zetski Kalodurđevići, od kojih su Crnojevići) 1331; vlasi iz roda Zloruk 1335; katun Crnoja Kalodurđa, katun Dragoslava iz Garića (opet podseća na teritorijalizaciju), katun Paskašev, katun Nikole sina kneza Borislava (opet teritorijalizacija, sa knezom) 1336; banjanski katunar Junak Musbratov 1340; burmaski katun Drmana 1343.

Ljudi iz župe Rudina još se 1327. godine ne označavaju kao vlasi. Stjepan Čihurić (1356, 1360), rodом iz istoimene vlaške skupine, bio je neki predstavnik vlasti u Hercegovini, od koga je zavisio dolazak vlahu u Dubrovnik; kao i kasniji katunari pljačkao je dubrovačke trgovce; njegova stočarska skupina morala je još prvih decenija XIV veka biti teritorijalizovana.

Pedesetih godina javlja se katun Predojevića (1356), koji se kasnije sreće u aktima i kao katun Predoje (1370, 1372). Cecelji (1352) će svakako takođe biti vlasi.

Šezdesetih godina XIV stoleća katuni u Hercegovini počinju da se masovnije javljaju: 1362 — katun Dobrila; 1365 — katun Dudoja Mirilovića; 1366 — katun Miloša Psodera, katun Ostoje Mrčelaka, Njegovana Mirilovića i dva burmaska katuna Velisava Burmaza i vlasi Zloruk (Zlokruha) u burmaskom sastavu; 1367 — vlasi Žurovići, katun Vladoja Stjepanovića, katun

Radoslava Hranilovića, katun Berovića, katun Tovariša; 1368 — dva burmaska katuna, tj. katun Drman (Drpan) i vlasi Pomoćani u burmaskom sastavu, katun Ostoje Vlahovića, katun Hlapca Tomića, katun Miltena Galičića (ili Galuzovića), katun Selenić, katun Bojanov, vlasi Ugarc. Godine 1368. pominje se jedan vlah iz Đurđevice (teritorijalizacija!), što ne mora da upućuje na kasnije žurovičke Kalodurđeviče.

Sedamdesetih godina od novih katuna treba pomenuti: 1371 — vlahi Godune, Vragoviće, Pliščiče (Pljeske), Nenkoviće; 1375 — burmaski katun Dobreca Visulovića (očigledno vlaška osnova patronimike!), katun Grubeča Sorajića (sa prezimenom Bolunović, dakle verovatno iz skupine Boluna), katun Regoja Vragovića (kasnije će severnije, dakle na letnjim ispašama, biti i posebnog katuna Regoja) i katun Purčić; 1376 — burmaski katun Hruslava Međenovića, katun Vukašina Milatkovića, katun Branka Primilovića; 1377 — vlasi Prijeraci; 1378 — katun Dudojevića; 1379 — katun Mataruga, vlasi Kresojevići, katun Jurjevića i katun Milbradića. Župa Vrsinje 1376. godine još nije bila povlašena, nego se o tom procesu može govoriti počev od kraja 80-ih godina (1389), kad su Zupci počeli silaziti u župu.

Osamdesetih godina prvi put navedeni katuni bili su: 1385 — katun Rajka Petrovića; 1386 — katun Gostiše Vladojevića i vlasi Perutinovići; 1387 — banjanski katun Jureka Junakovića; 1388 — vlasi Hrabreni i vlasi Tributinići i katun Mrlje Tomića.

Poslednje decenije XIV veka treba registrovati kao nove: 1390 — vlasi Pocrnje (teritorijalizacija?) i katun Beljaka Senkovića (iz Tomića); 1391 — katun Krajslava i katun Bukvića; 1392 — katun Novaka Mirilovića, vlasi Berojevići (Borojevići); 1393 — vlasi Maleševci, vlasi Kutlovići, vlasi Veselinovići; 1397 — katun Stojka Bukića (Bukvići?) i katun Stanka Perutinovića; 1398 — katun Vuka Grubanovića iz Dodetića, katun Nenka Krajsaljića, sesilni vlasi Starčići; 1399 — vlasi Nikšići. Godine 1398. među Matarugama navode se dva katunara Novak Rusinović i Ušak Radmilović i to izgleda u istom katunu, jer se samo jedan tom prilikom u dokumentu pominje.

Poslednjih godina stoleća (1396) počelo je izjednačavanje pojma „Sloven” sa pojmom „Vlah”, što bi ukazivalo na to da je kod vlahu u Hercegovini već uveliko započeo proces slavizacije. U tom momentu svi još nisu sišli u župe, nego se većina nalazila još u katunima van župa i nisu bili teritorijalizovani.

Prve decenije XV stoleća novi katuni su se i dalje redali pred perom dubrovačkog notara i kancelara: 1402 — katun Vučihne Pokrajčića, katun Regojevića i Nenada Punoševića (kasnije na području Crne Gore); 1403 — vlasi Pilatovci, vlasi Radića, katun Milića Perutinovića; 1404 — vlasi Čihurići, katun Draškovića (ili Druškovića), vlasi Prvotinići, vlasi Krajsaljići, katun Radoslava Žurovića; 1405 — katun vlahu Družibića (Družetići?) sa starešinama Brajkom Kutitinićem i Tasovcem Buzečićem, katun Tasovca Bosnića, katun Miločaj, katun Nenkovića, bratstvo Zebića (kod Gackog); 1406 — katun Sodunovića, vlasi Germanovići, vlasi Miruše, katun Olivera Burmazovića, katun Bogutovića, katun Vlatka Bunislavića (ili Bornoslaljića); 1407 — katun Nenka Krajsaljića, katun Veselkovića, katun Pripca Nikolića,

vласи Usrijenci Vezilovići (?); 1408 — katun Malešević; 1410 — bobanski katun Niščića.

Druge decenije XV veka novopomenuti katuni bili su: 1411 — katun Medvjedovići, katun Radiše Crvenonosog, kresojevički katun Vuka Vučihnića; 1412 — katun Ostoje Milatovića, katun Rabjena Dobrosaljića; 1413 — katun Miloša Ridanine, vlasi Goduni; 1414 — katun Gleđ; 1415 — vlasi Kuljavići; 1419 — katun Bunčić, katun Dragoslava Bogdašića, katun Brajana iz Gackog (Bunčić?), katun Bogete Mačarića iz Gackog, katun Gleđevića iz Primilovog Polja.

Treće dekade XV stoleća javljaju se prvi put u historijskim izvorima: 1420 — katun Vučihne i Stjepana Vlahovića, katun Vragovića iz Ljubinja, katuni Saračina Pliščića i Vlatka Okjačića (u Modriču), rod Krasomirića iz Trebinja, katun Dragiše Đihorinovića (Čihorići?); 1421 — katun Radoslava Berojevića, katun Dobrije Dobrečevića, knez Grgur Nikolić iz Kutlovića; 1422 — katun Dragan iz Banjana, rod Nogajevića; 1423 — vlasi Ridani; 1426 — katun Vuksana Turjačića iz Kresojevića; 1427 — katun Obrada Gleđevića; 1428 — dva ridanska katuna Lukasa Borčetića i Obrada Opačine, katun Dubravka Milićevića iz Perutinića, banjanski katun Heraka Radovanova Draženovića; 1429 — katun Ivanića Hrebeljanovića, katun u Vilusima, rod Rajčića u Cernici, katun Radiše Medolinovića (Medojevića) u Našoj Gori.

Tridesetih godina prvi put se pojavljuju: 1431 — vlasi Carići, vlasi Dobrohne kneza Grgura (Nikolića?); 1432 — vlasi Strojilici, vlasi Ljubibratići (sa Vraničićima i Medvjedovićima); 1433 — katun Branka Vukšića, vlasi Rjepci, Paraonići, katun Medoja, vlasi Medojevići iz Vragovića; 1434 — katun Brajana Gojkovića, vlasi Strojice (raniji Strojilici?), katun Obrivolje Borojevića, katun Brajaka Bančića, katun Stančov; 1435 — vlasi Vlatkovići i katun Dobrjenov; 1436 — vlasi Ljubomirići, banjanski katun Zlatonosevića; 1438 — katun Hrabrena Stjepana Miloradovića.

Četrdesetih godina pokazuju se kao novi: 1442 — vlasi Sodom; 1445 — vlasi Dobričići i Donji Mirilovići; 1446 — vlasi Kalojanjevci, knez Lukač (Vitomirić) brat Vlatka Milobratova iz Riđana, Paskaš kao starešina Pilatovaca; 1449 — vlasi Gozdeli.

Pedesetih godina sreću se kao novi: 1451 — katunjani Sracinovići i Vukobrata Bajulovića; 1452 — katun Stjepana Bogetića; 1453 — katun Vukote Bajulovića iz Vragovića, katun Stjepana Bogetića; 1453 — katun Čekrnje Obradovića; 1454 — vlasi Buci; 1457 — vlasi Slavogostići.

Naredne decenije pokazuju se sledeće novine: 1460 — bobanski katun Ivanića Dobrilovića; 1461 — neteritorijalizovani Kukruječe; 1464 — vlasi Bogdašića (kneza Vladislava Hercegovića) kod Bileća, katun Oliverovića iz Prijeraca; 1465 — katun Vukića Vlatkovića, katun Vukote Bajulovića iz Vragovića i vlasi Bjelovci; 1466 — vlasi Rabaini (Hrabreni?), vlasi Krajkovići; 1467 — vlasi Dobrijevci; 1468 — mirilovički katun sa Vukićem Stanojevićem i bratom mu Vukašinom kao katunarima, bobanski katun Dragića Dobrilovića (i 1492), žurovički katun Radaka Ratkovića, katun vlaha Zlogrivih; 1469 — Vukotin katun (kraj Trebinja), katun Radića Milčinovića, vlasi Stjezojevići.

Osme decenije predstavljeni su prvi put: 1470 — vlasi Drpe; 1473 — vlasi Zebići (uz Banjane ili iz njihovog sastava); 1477 — mirilovički katun Vladislava Dobrilovića; 1479 — katun Radoslava Vučetića.

Za 1489. godinu vezuje se identifikovanje mirilovičkog katuna vojvode Alekse. Od 70-ih godina treba računati sa dva potpuno odvojena ogranka Mirilovića, Donjih i Gornjih.

Iz poslednje decenije XV stoleća valja pomenuti: 1490 — katun Radiča Dubravčića (kod Vatnice?); 1493 — katun Radiča Vukčića kod Bileća (možda istovetan sa katunom Dubravčića), vlahovički katun Nikole Vladevića; 1494 — rod („pleme”) Tulića iz Velike Vasi u Popovu.

Egzaktne podatke o delu hercegovačkih vlaha pruža defter za hercegovački sandžak iz 1477. godine. Tu su katuni, odnosno plemena, prikazani kao vlaške nahije: Kričak, Mataruge, Kukanj, Gornja i Donja Morača. Mileševo, Komarnica u Vojnicima, Nikšići ili Gračanica, Rovci i Bjelopavlići zvani i Zeta. Dok su Rovci, Nikšići i Gornja Morača bili predstavljeni samo jednim katunom, ostale nahije imaju više katuna — Kričak pet a ostale do pet. Banjani i Piva popisani su sa 18 katuna, a Drobnjaci (nahija Komarnica) sa 16. Od vlaha Onogošta odelio se katun Bogića sina Bratojeva (ili Branojeva), pa se naselio u Donjoj Morači.

Nekadašnja centralna pa i istočna Hercegovina ne samo što su u XVI vek ušle sa nerazlučenim katunima nego se njihova prisutnost tu može pratiti sve do poslednjih decenija stoleća. To je upravo jedna od najznačajnijih karakteristika Hercegovine, naročito nekadašnje centralne, gde teritorijalizacija katuna nije značila i njihovo rasplinjavanje i nestajanje kao katuna. Osnovni razlog za tu pojavu treba tražiti u okolnosti što je katun imao trajnu funkciju u organizovanju stoke na letnja pasišta, kao što je iz njegove sredine uzimano ljudstvo za kramarove momke u sprovođenju katuna; najzad, vrlo često se u katunskoj formaciji išlo i u pljačku. Neki podaci pokazuju da se katunska organizacija održala u prvoj polovini XVI veka i u severnoj Dalmaciji (cetinjski vlasi, vlasi oko Sinja), od kojih je jedan značajan deo nekad živeo u centralnoj Hercegovini. Na primer, u zaleđu dalmatinske administracije Šibenika 1546. godine pominje se katunar Toma Lagator. Godine 1555. u Dalmaciju su na zimovanje prispeli neki vlaški katuni. Upravo zbog pomenute okolnosti za središnju Hercegovinu je nešto teže govoriti o simbiozi vlahâ i župljana, nastaloj nekako automatski sa teritorijalizacijom vlahâ.

Prvih godina XVI stoleća konstataciju sa postojanjem katuna potvrđuju i sledeći podaci: 1501 — žurovički katun vojvode Miljka (jedan vojvoda Miljko pominje se 1513. godine kao vojvoda Pljesaka!); 1502. katun Radiča Ždrjele iz Ugarčića (kod Ljubomira), bobanski katun Dragića Dobrilovića u Tuhlju i Lugu (i 1508), banjanski katun Radiča Vukovića, katun Radoja kramara u Rudinama; 1507 — žurovički katun Dragiše Vučihnića (još i 1528). Iz druge dekade stoleća treba navesti po dubrovačkoj arhivskoj građi: 1510 — vlahovički katun Nikole Gleđevića, katun Radoja Kaluđerovića u Ugarcima, katun Tvrtka Brankovića u Bobanima, katun Radmana Radonjića u Ljubomiru, rod Boriloviće već kao selo; 1511 — rod Pribičevića u Žurovićima; 1512 — katun Ivana Tasovića (sastavljen od Kutlovića i Primilovića); 1519

— katun vojvode Dobrilovića u Popovu. Iz 1524. godine treba navesti rod Bogovića, iz 1526. rod Diklića u Bobanima, a 1529. katun kneza Radoslava Todorića u selu Cicino (kraj Trebinja). Godine 1535. među svedocima na jednom dubrovačkom aktu zabeleženi su i: Nikodim, katunar iz Popova, i katunar Stjepan Radihnić. Iz 1549. godine postoji pomen žurovičkog katuna Vukašina Vukovića. Tri godine kasnije pominje se bobanski knez u Tuhlju, u Popovu. Dubrovačko Vijeće umoljenih zaključilo je na sednici 17. maja 1574. da se u vezi s nekim poslovima poradi „*cum catunariis et aliis capitibus*”, što znači da su katunari postojali uporedo sa drugim vlaškim starešinama. Knezovi i vojvode, obično i sami katunari, nisu zamenili ili odstranili katunare, iako ti naslovi pokazuju župsku a ne vlašku organizaciju vlasti.

Proces teritorijalizacije katuna u nekadašnjoj srednjoj i istočnoj Hercegovini počeo je dosta rano, poslednjih decenija XIV veka, tačnije nikad nije ni prestajao, jer su pokretni vlasni u vekovnom razvitku stalno postajali bisesilni (sa kudikamo većim značajem zimskih staništa, gde se tek ceo katun mogao naći na okupu) a potom su silazili u župe. Zatim se iz manje-više sesilne mase, zbog ekonomskih ili političkih razloga, ponovo izdizao rod kao primarna socijalna osnova, te se ponovo pretvarao u (novi) katun, tragao za letnjom ispašom i posle ciklusa od stoleća ili stoleća i po pretvarao u grupu katuna odnosno od kraja XV veka i u pleme. (Veliko je pitanje, pri tome, da li je bilo plemena već sredinom XV veka, kako misli V. Čubrilović sa Malonšićima, za koje ne stoji u vranjinskom ugovoru 1455. da su pleme, nego se samo pominju po imenu). Drobnjaci se već 1354. godine pominju na Durmitoru, a zatim i na Jezerima. Vlasi iz Ljubomira beleže se 1393, Maleševci kod Bileća 1397, 1401 vlasni u Onogoštu (župa!), vlasni de Pocerno de Primori 1406, a 1420. u Kruševici kod Ljubinja. Slavogostići u Golubici 1408 (da bi tek kasnije pokazali katunsku organizaciju!), Mirilovići u Kreševu 1411 (kasnije Gornji Mirilovići sa planinom Vidušom, zapadno od Bileća), katun Gleđevića u Primilovom Polju 1419, Ugarci sa selom u Ljubomiru 1420, kad je i katun Saračina bio u Modriču. Riđani su 1423. već na određenom mestu Rudina, vlasni Tomići su 1425. na Vučevu, u Planinama, Banjani 1425. na Brdu, odnosno već su imali svoju oblast (contrata) u Planinama, na mestu zvanom Jezera (1427), Maleševci su 1435. kod Skrobota. Ime Burmaza sreće se 1442. kod Jasena u Ljubomiru, Drobnjaci se 1445. sreću i u mestu Bjela, 1449. Vragovići su već bili naseljeni u Trebinju, a Gozdeli kod Borča, 1459. Pilatovci su imali selo kod Bileća, katun Kresojevića bio je 1465. kod Gackog (dakle na izrazito župnom terenu), rod Starčića bio je 1466. kod Glavske, raniji katun Vukića Stanojevića beleži se 1469. kao selo (*villa*) mada je zadržao katunsku organizaciju. Na Pivi su 60-ih godina XV veka imali stalne pozicije Banjani, a 20 godina kasnije i Maleševci (selo Maleševo). Nahija teritorijalizovanih Donjih Vlaha sreće se u dubrovačkim dokumentima 1468. godine (možda je to bila nahija Burmaza iz turskih popisa, s obzirom da su Burmazi bili najbrojniji). Raniji vlasni Sparožići imaju 1470. godine selo. Pojava vojvoda (na primer kod Pljesaka 1449), a još više pomeni knezova, ukazivali bi na sesilnost vlaha. Slično je i sa popovima, ranije nepominjanim kod katuna: pop Radič iz Predojevića stanovao je ipak u Bileću. Vrsinje početkom XV veka već pokazuje sesilnost vlaha, koji se kao vlasni više i ne beleže, ali okol-

nosti u kojima se sreću ukazuju da su bili ljudi kakvog katunara (dakle i srodnika) a ne feudalca.

Vlasi iz neposrednije blizine Dubrovnika mogu se početkom XVI veka pratiti u više naseljenih sela. Bobanska sela bila su: (najpre) Stjenice, Prosjek, Slivnica, Đakovo, Rapti, Tuhalj i Ostrovica (1521); Vukašin Radičević, knez Bobana, bio je (1552) u selu Tuhlju. Žurovići, koji su imali svoj predeo (*contrata*) u Lugu, obično se vezuju za Začulu i Soraku. U Lugu su, međutim, i ranije, pa i 1490. godine, bili i Vraničići, koji su se javljali u drugim vlaškim skupinama. U Žurovićima se 1551. pominje i selo Nenojevići. Orah je najpre (1503) stavljan u Žuroviće, a potom (1548) u Zupce (ako nije reč o dva istomena lokaliteta). U prvoj polovini stoleća banjanska sela su bila Bukovica, Bosa i Velimlje, gde se nalazio vodeći katun vojvode Petra. U Popovu, gde su se katuni dugo održali, možda zbog otpornog jer bogatijeg starinačkog življa, 1503. godine pominje se i katun Nenkovaca.

Vlasima je bilo olakšano da se spuštaju u župe i da do kraja XV veka njima i ovladaju zato što je znatan deo planina i pašnjaka župâ u Hercegovini bio na zajedničkom korišćenju i jedino su gajevi, tj. šumice u kojima su držani volovi za oranje, bili zatvoreni i ograđeni samo za susedno selo. Pomen volova u zakonitom posedu vlaha (ne od pljačke) ukazuje na njihov prelaz na sedelački način života.

Teritorijalizacija stočarskih skupina jedno je od najsloženijih pitanja života hercegovačkih vlaha u XIV i XV veku. Proces stalnog nastanjivanja nije potpuno identičan sa procesom slavizacije, mada je sesilnost bila uslov potpune slavizacije, koja se kao pojava ipak javila nešto ranije, posebno sa primanjem slovenskih imena i uticajem pravoslavne crkve. Teritorijalizacija nikako ne znači obavezan prelaz sa stočarstva na zemljoradnju, jer su se i sesilni vlasi bavili stočarstvom tamo gde je bilo uslova za tzv. alpijsko stočarstvo (župne oblasti Banjana i drugih velikih plemena u nekadašnjoj istočnoj Hercegovini); neki vlasi, naročito uticajni u skupinama, mnogo su se upravo od toga vremena bavili prenošenjem robe iz Dubrovnika u Polimlje; neki (siromašniji) pripadnici skupina obezbeđivali su životnu egzistenciju zanatskim poslom (tkači, mačari i drugi). Kiridžiluk je morao biti češći kod naseljenih nego kod pomičnih vlaha, jer su za davanje posla ponosnicima dubrovački poručioći usluga morali znati gde mogu naći ljude s kojima su stupali u poslovne odnose, pa i sporili se sa njima. Stalnu naseljenost vlaha pokazivala bi, na sličan način, i predaja dubrovačke stoke na ispašu vlasima. Tek sesilnost je omogućavala i feudalizaciju. „Ljudi” nekog uglednika iz kakve vlaške skupine pre teritorijalizacije ne bi bili od njega feudalno zavisni nego su pripadali njegovom katunu ili široj zajednici. Tako bi, po svoj prilici, trebalo razumeti pomen (1398) dvaju vlaha iz Mirilovića kao „ljudi” Doberka. Kod vlaha Starčića, gde je 1398. godine dubrovačka stoka davana na ispašu, iste godine pomenut je Bajlin Starčić — da ima svoje „ljude”. Takav vlasteličić bio je kod vlaha koji su primali marvu na čuvanje i neki Kobiljačić (Kobjalčić) *de Nagzulich*.

U svakom slučaju, u Dubrovniku su vlahi prestali nazivati tim imenom kada bi se stalno naselili, često i kad su ostali organizovani u katunima. Ako slovenska imena odmah ne znače imena obaveznih župljana, ipak sa terito-

rijalizacijom nastaje preuzimanje nekih karakterističnih ličnih imena župljana (na primer, Bogmil, 1413). Ipak, još i sredinom XV stoleća u nekim vlaškim skupinama zadržala su se čisto romanska imena (primerice *Chicicul* kod Pilatovaca, 1446). Uostalom, nisu se kod svih skupina sa jednakom pažnjom održavala ranija imena. Za poneka imena i po stalnom naseljavanju moglo bi se zapaziti da se održavaju u vladajućim strukturama nekih skupina. Kod skupina arbanaškog porekla mogu se krajem XIV veka pored čisto arbanaških naći i neka vlaška imena, kao preuzeta (uz Junak, kao deminutiv od Jon, i Ušak, javlja se kod Mataruga i Staver). Sa nastalom teritorijalizacijom vlaha može se primetiti još jedna značajna pojava — ijekavsko beleženje ranijih ekavskih imena (na primer *Riegoevich*, 1402 od Regoe, Rjepci). U to vreme ijekavica kao mlađa od ekavice javlja se kod toponima i u Dubrovniku, u Polimlju i u Zeti.

Zanimljivo je pratiti ime Kaćun (možda od romanskog Kračun, 1402). Kaćun se najpre (1398) sreće u Popovu, zatim (1402) kao selo (*villa*), čiji su žitelji bili „ljudi” Radiča Sankovića, s jednim ogrankom i u Slanskom primorju (1403). I 1462. godine stanovnici Kaćuna u Hercegovini primaće stoku na ispašu.

U pogledu socijalnog razvitka teritorijalizacija je bila najznačajnija kad je reč o raslojavanju katuna i celih vlaških skupina. Ta pojava je sa svoje strane, labavljenjem ranijih katunskih spona, doprinela da se olakša saživljavanje katunjana sa župljanima starosedecima. Zanimljivo je da je u bobanskom katunu Ninčićima svoje „ljude” u tom katunu (1410) imao Vukota iz Bobana, po svoj prilici predstavnik vladajuće porodice u matičnom katunu, za koga se inače ne veli da je bio katunar ili „gubernator” u zajednici bobanskih katuna. U svakom slučaju, sa feudalizacijom u uslovima sesilnosti odnosi zavisnosti izvan vlaških skupina unose se i u te skupine, pri čemu članovi bočnih loza, pa i mlađi katuni, uz useljenike u skupini, postaju u društvenom pogledu zavisni od „bogatih rođaka” starijih porodica matičnog katuna.

Katuni su najpre nastojali da sebi obezbede nadzor i uticaj na što široj teritoriji, da bi župna sela zahvatili tek u doba krize stare feudalne vlasti. Zatim bi se naseljavali u župi, ostajući najpre i dalje odvojeni od župljana u katunu, kako bi im ta organizacija pomogla da ovladaju župljanima. Taj proces zavisio je od odnosa snaga, bogatstva, brojnosti jednih i drugih, te su se pokazale i dosta značajne lokalne razlike. U selu Rapti, koje je ušlo u oblast Bobana, ni 1502. godine nisu svi pripadali i pisali se kao katunjani Bobani.

U susednom Polimlju je ranije došlo do nestajanja pravih starobalkanskih katuna, tako da tu već uveliko krajem XIV veka (na primer, 1393) ima lokaliteta koji nose naziv *katunište*, tj. koji su predstavljali bivša staništa katuna. Drobnejaci, koji su od hercegovačkih vlaha bili najbliži i u najtešnjem dodiru sa Polimljem, pokazuju u XIV veku i najveće bogatstvo, najintenzivniju komunikativnost i najranije kidanje sa katunskom povezanošću.

Prirodno je bilo postaviti pitanje: Šta je bilo sa tolikim brojem hercegovačkih katuna (prema defteru Hercegovačkog sandžaka iz 1477—78. godine, na popisom obuhvaćenom prostoru bilo je 107 vlaških džemata, što će reći katuna), naročito tokom XV i XVI veka, kad je stalni kontinuitet sa

Dubrovnikom na manje-više istom mestu pokazivao tek nekoliko desetina vlaških grupa, odnosno katuna? Jedan deo vlaha bio je otkinut od matičnog katuna ili katunske skupine, te je sa turskom vojskom, u martološkoj službi, otišao na severozapad, u Dalmaciju i Liku, a preko ostrva i u Istru. Hercegovački Boluni su većim delom završili kod Pazina (Istra), te su se tu pridružili Ćićima i ponovo se romanizirali. Neki su se odvojili od glavnog katuna ili kao novi ogranak (na primer Gornji Mirilovići i uopšte drugi „gornji”, pored „donjih” katuna iste skupine). Deo hercegovačkih katuna ušao je u sastav zetskih i istočnohercegovačkih plemena drugog genetskog imena (na primer, neki Zupci u Kutlovićima, neki Burmazi 1414. u Slavogostićima, izvesni Žurovići među Pilatovcima (1446), pomenuti katun vlaha Onogošta u Donjoj Morači i sl.). Najzad, pojedini katuni naseljeni su i na dubrovačkom području, na primer zetske Bjelice, u XV veku (te Bjelice su se neko vreme nalazile i u sastavu Tomića).

I pre velikih preseljavanja hercegovačkih vlaha na severozapad, što su izveli Turci, bilo je seljenja pojedinih vlaških skupina ili njihovih delova, i to opet iz vanekonomskih razloga. Seobe su, najpre još u XIV veku, izazvale promene granica ili dolazak novih feudalnih magnata u delovima Hercegovine. To se lepo može pratiti kod Burmaza, koji su sa dubrovačke granice postepeno pomerani dublje u unutrašnjost zemlje. U poslednjoj deceniji XIV veka oni su postali vlasni bosanskog kralja. Godine 1397. njihov glavni katun nalazio se u Ljubomiru. Jedan burmaski katun odvojio se od matice i 1419. godine potpao je pod vlast Sandalja Hranića. Turski popis iz 1477. godine registrovao je Burmaze kod Stoca, kao nahiju. Sličnog seljavanja bilo je, na primer, i kod Mataruga. Došavši iz Zete najpre u Onogošt, oni su se zatim nalazili u krajnjem jugozapadnom delu Banjana, u Gornjim Banjanima, u predelu koji reka Trebišnjica deli od Korjenica i Grahova a brdo Stražište od Donjih Banjana. Oni se javljaju i kao starije stanovništvo župe Vrm, koja je kasnije organizovana kao pleme Korjenica. Prilikom popisa 1477. godine nalazili su se kao nahija Mataruge u sklopu prijepoljskog kadiluka (sa tri katuna i sa 97 kuća, odnosno i sa 10 neoženjenih članova). Nejasno je da li su ih u Polimlje prebacili dinasti Kosače, ili su ih tu doveli Turci. U svakom slučaju tu su se skrasili, jer se tu nalaze i početkom XVIII stoleća. Deo vlaha nije se lako pomirio sa osmanlijskom vlašću, te su posle smrti sultana Mehmeda II Osvajaca pozvali Vlatka Hercegovića i s njim upali u Bosnu. Bosanska vlast je obezvređila raniji povlašćeni položaj skupina (često arbanaškog porekla) stočara, jer je nastalo stanje u kome je teško bilo ostvariti povlastice. Pridošli vlaški katuni u takvoj situaciji pokazali su se kao nadmoćni, te su, ako nisu mogli da apsorbuju zatečene starije stočare, ove u borbama terali. Otuda u predanju „bitke” i zbog toga pomenute lokalne seobe. Neka bratstva, povezavši se sa bosanskim magnatima, odala su se pljački (kao Maleševci, podržani od Sankovića), te ih je takav život predstavio kao potencijalne selice.

Iako je katun, naročito u nekadašnjoj centralnoj Hercegovini, ostao na okupu, kao društvena organizacija, prelaz na sedelački način života ipak je značio i izvesno osipanje. U tom udaljavanju pojedinaca od katuna najkarakterističniji su bili Drobšnjaci pa zatim Mirilovići. Teritorijalizacija je dovela i do prelaska vlaških rodova iz jedne skupine u drugu, te je počeo da

se gubi raniji striktniji egzogeni karakter katuna, kao organizacije jednog roda odnosno kasnije bratstva. Pljačkaški način privređivanja vlahu u nekim krajevima Hercegovine pomogao je održavanju katuna kao celine, jer je često pri većim poduhvatima ceo katun učestvovao u napadu i zasedi. Martološka organizacija koju su Turci nametnuli takođe je pomogla održavanju katuna kao celine. Takvo stanje nastajalo je i kao posledica kiridžijstva, jer je karavan tražio veći broj poverljivih, svojih ljudi.

Veličina katuna dosta je uticala na njegovu dalju sudbinu. S obzirom na stalno odlazanje na letnju ispašu, u centralnoj Hercegovini više je odgovaralo da katun bude mali. U jednom jemstvu katuna Mataruga iz 1389. godine bilo je navedeno 19 starešina porodica, a 1534. u selu Pljeskama bilo je samo 20 kuća. Izgleda da je to bio prosek tadašnjih katuna u središnjoj Hercegovini. Kod onih katuna koji su više učestvovali u karavanskom saobraćaju ili su se naselili u župne oblasti katun je brojao nešto više domova. Zetske Bjelice prilikom svog preseljavanja na dubrovačku teritoriju (oko 1430) bili su mnogobrojniji i imali su 50—60 porodica. Situacija u Kutlovićima, Medvjedovićima pa i Primilovićima, u neposrednom susedstvu Dubrovnika, bila je zanimljiva: katun Ivana Tasovčića (koji je 1512. godine izrazio spremnost da postane „sluga” Republike) sastojao se od 70 domova udruženih Kutlovića i Primilovića; taj katun svakako komplementarne endogamije prostirao se na sela Kutlovića i Medvjedovića. Do ovog udruživanja u jedan katun izgleda da je došlo slobodnom voljom obeju vlaških generičkih grupa, dok su u nemanjičkoj Srbiji takva spajanja nastajala intervencijom države.

Utvrđivanje broja žitelja pojedinih vlaških skupina na osnovu količine kupljene soli nije realno, jer su pojedini vlasni tu so dalje preprodavali, kao ponosnici. Na primer, 1433—34. godine: Banjani su odveli 2.180 modidija, Mirilovići 1.350, Drobjnaci samo 205, Prepatci 450, Kresojevići 495, Predojevići 150, Pocrnje 350, Strojice 600, Žurovići samo 250, Vlahovići 270, Soudumi 200, Gledevići 400, Burmazi 330, Maleševci 150, Pilatovci 150, Bančići 150, Pljeske 100, Rjepci 100, Nenkovići, Kuljavići i Paraonići po 50, bliže neoznačeni 1.631.

Spajanje dvaju katuna bila je izuzetna pojava u Hercegovini. Ponekad se ipak beleže zanimljive iako ne dugotrajne zajednice. Godine 1432. Ljubibratići („*la progenie de Gliubibratichi*”) javljaju se sa pet „grana”, među kojima su se nalazili i Vraničići (u Lugu). Neke od tih „grana” su u stvari katuni ili rodovi koji su poznati izranije kao samostalne skupine, na primer grana Dobruška Radonjića sa braćom, koja je identična sa Kudeljnovićima ili Obuganovićima (1368). U isto vreme kao samostalni javljaju se i Vraničići. Oni su koncem XV veka (1490) opet bili u Lugu samostalni. K. Jireček za 1459. godinu navodi pet kuća (rodova) trebinjskog plemstva, među kojima i Dobruškoviće i Medvjedoviće koji se potom sreću kao samostalna vlaška skupina; tri od ovih pet rodova pripadali su užem srodstvu „plemena” Ljubibratića. Godine 1459. Vraničići više nisu u toj zajednici.

Mnogo je bio češći slučaj da se ne samo pojedinci udaljavaju iz katuna, nego da se katun ili cela vlaška skupina cepa, i to tako da katun ostane u genetičkoj skupini, ili da se dobijanjem novog imena (a ponekad i sastojeći se od posebnog roda) udalji iz nekadašnje teritorije i svoje zimske stanove podigne

na kom drugom mestu. Prvi slučaj bio je češći, te se umesto cepanja može govoriti o filijaciji katuna, koji su pod zajedničkim imenom ostajali u višekatunskoj skupini. Ipak, svaka vlaška skupina istoga zajedničkog imena nije morala ukazivati na krvno srodstvo. Slučaj sa šest burmaskih katuna 1366—1376. svakako pretpostavlja adopciju stranih elemenata, i to ne samo kao pojedinih porodica nego i kao posebnih katuna. Đurđica Petrović smatra da su istoj skupini pripadali čak i imenom odvojeni Tomići (ime Toma je vrlo retko kod hercegovačkih vlaha!) i Ugarci, koji su svakako čisto vlašskog porekla (ne arbanaškog) i kasnije su uključeni u zajednicu, imajući već posebno genetsko ime. Ipak, takve zajednice su do kraja XIV veka bile uzuzetak. Kod Drobnjaka stanje je bilo slično, jer svi Drobnjaci nisu mogli imati zajedničkog pretka; kod njih je već u primarnom katunu bilo više posebnih rodova (Kosovčići, Maleševići, Kosorići, Srbljanovići), te su se posle lako stvarali novi katuni na rodovskom načelu, tj. od ranijih rodova nastajali su novi katuni.

Bilo je i drugih vrsta cepanja prvobitnog katuna. Pošto je zajednički stvarni ili fiktivni predak onemogućavao endogamiju, tj. sklapanje braka između pripadnika iste zajednice, istog prvobitnog katuna, morale su se naći nove forme života. Kod nekih katuna, kao kod Ozrinića, postojala je komplementarna endogamija, s tim što se prvobitni katun morao sastojati od različitih rodova, ali takvih koji se nisu osamostalili u posebne katune u okviru zajednice. Kao što je dolazilo do udruživanja različitih elemenata u osnovni katun, tako je dolazilo i do razdvajanja tih različitih elemenata, kad se primarni katun uvećao. Pojava dihotomije u rasporedu bratstava, što će reći podela na dve posebne grupe u skupini, vrlo je prisutna ne samo u Crnoj Gori (Bratonožići, Ceklin), nego i u Hercegovini. Tu spadaju parovi-bratstva „Gornji” i „Donji”, koji ne predstavljaju bratstva iste vlaške grupe naseljene na raznim geografskim položajima niti ukazuju na neku socijalnu stratigrafiju u okviru društvene grupe. Pored velikih grupa skupina („Donji Vlasi”, dakle i nekakvi „Gornji”), postojali su parovi-bratstva i u okviru skupina kod Mirilovića, Banjana, u Morači i drugde. Kod Vlahovića su bili Veliki i Mali. Nekoliko skupina u Donjim Vlasima imali su par (dva) katuna (Bančići, Goduni, Nenkovci). Izgleda da su Gleđevci i Primilovići, a možda i Predojevići i Horojevići, predstavljali takve dvojne grupe. Takav raspored za biološku reprodukciju postojao je i kod plemena u severnoj Albaniji. Kod Mirdita postojalo je pet bratstava, tri u krvnom srodstvu i dva kasnije priključena radi egzogamije. Na sličan način tri roda (kasnije bratstva) u Nikaju, sa zajedničkim krvnim srodstvom, primila su dve „opštine”, tako da je u okviru plemena bila omogućena bratstvenička egzogamija, odnosno plemenska komplementarna endogamija. „Pravih” i priključenih plemenika bilo je i u Piperima, gde su priključeni Lužani i Mugoše.

Đurđica Petrović nalazi dve vrste katuna kod Mataruga: a) katun na čijem se čelu nalazio direktan potomak rodonačelnika skupine i b) katuni koji su nastali usled prirodnog i mehaničkog priraštaja od matičnog katuna, a nalazili bi se pod okriljem, tj. vlašću, katuna „čistorodnih”. Ovakav raspored katuna je dosta originalan, ako se uzme u obzir učinjena konstatacija (na osnovu analize imena) da među Matarugama nije negovan kult porodične tradicije. Postoje viši („pravi”) i niži rodovi. Ovi poslednji su pre svega pri-

padali useljenim elementima, zatim ratarima i vinogradarima u stočarskoj zajednici, odnosno pastirima pored kramara i uvoznika-izvoznika. Tako u okviru istog bratstva (katuna) postoje plemenite loze (rodovi) ali i obični seljaci (Crnojevići, Čihorići). Mogla su postojati i cela „plemenita” bratstva (Paštrovići, Kosače, Ljubibratići), ali su obično retko stupali u trajniju zajednicu sa neplemunitim. Plemeniti rodovi stvarali su plemensku aristokratiju, tj. davali su sitnu vlastelu. Pod turskom vlašću izvesnim porodicama u zajednici katuna dodeljivan je mali timar, no teško je ustanoviti da li je reč o sitnoj vlasteli koja se izdigla od ostalih katunjana ili o novim ljudima, koji su bili zaslužni za nove gospodare.

U svim tim skupinama bratstvo kao egzogamni klan sa očinskom linijom srodstva javlja se u Hercegovini kao osnovna karika društvenog života. Svako bratstvo ima zajedničko patronimično ime (po navodnom dalekom pretku), zajedničke terene (komunicu), zajedničku slavu („prisluznica”), obavezu osvete u krvnim deliktima protiv bratstvenika i uopšte obavezu pomoći članu bratstva u nevolji, zabranu sklapanja braka među bratstvenicima i pravo adopcije stranih elemenata. Dok crkvena organizacija nije imala ulogu u bratstvu, ona je u okviru plemena doprinosila međusobnom povezivanju plemenika. Popovi u hercegovačkim vlaškim skupinama javljaju se tek u XVI veku, kad su te skupine predstavljala plemena; u XIV i XV veku ima ih samo izuzetno, ali bez onog ugleda i socijalnog položaja kao kasnije. Bratstvo je najčešće obuhvaćeno katunom. Katun bi, prema tome, bio organizovana ekonomska, socijalna i demografska zajednica kao i samo stanište biregionalnih i bisesilnih stočara, koji su u opštim feudalnim uslovima poštovali očinsku liniju srodstva. Katun je postao selo tek sa teritorijalizacijom vlaha. Tada je mogao obuhvatiti više sela, ali bi se mogao i u istom selu nalaziti pored drugog katuna, odnosno pored elemenata izvan katuna. Katun nije nestao odmah sa konačnim prelaskom na sedelački život, nego su ga stočari zadržali, jer im je posebno organizovanje bilo potrebno da potpuno nadvladaju druge zatečene elemente. Tek sa organizacijom plemena katun gubi ranije svojstvo.

Već je u literaturi (D. Kovačević) ukazano na pojavu novih katuna pored matičnog katuna u nekim vlaškim skupinama. Na primer, Banjani su između 1387. i 1428. godine imali tri nova katuna, Bobani između 1414. i 1447. dva, a pet drugih grupa po jedan. Utvrđivanje novih katuna obično se obavlja posrednim putem, jer pre pojave turskih popisnih deftera nisu postojali nikakvi spiskovi domaćinstava u Hercegovini. Za niz katuna može se pretpostaviti ali ne i sasvim pouzdano utvrditi kome matičnom katunu pripadaju. Ustanovljavanje po „prezimenima” nije sasvim pouzdan metod, iako pored nekih „prezimenâ” koja postoje u više katuna ima i takvih koja postoje samo u određenom.

Stanje grupisanosti katuna može se samo izuzetno konstatovati na osnovu istog značajnijeg izvora. Iz poslovne knjige Dživana Pripčinovića za sredinu 70-ih godina XV veka moglo se fiksirati (B. Hrabak) da se u Donjim Vlasima i u njihovom prvom susedstvu nalazilo: četiri burmaska katuna, udružena u skupini pod ingerencijom kneza (koji je u isto vreme bio samoupravni predstavnik cele nahije), dva vlahovička (Veliki i Mali), dva katuna Bančića, dva katuna Goduna, dva Nenkovaca, tri u selu Pocrnju (kod Ljubinja) koja su

verovatno pripadala istoj rodstvenoj grupi, i po jedan katun Boluna, Gledevaca, Primilovića, Mirilovića, Predojevića, Horojevića, uglednih Hrabrena (koji su davali vojvodu nahiji) i vlaha Trunje kod Trnovice (kod Bileća).

Prilikom razgranavanja katuna dešavalo se da novi („sinovski“) katun uzme sasvim novo ime, verovatno kakvog novog roda iz sastava primarnog roda ili kakvog drugog roda, ako prvobitni katun nije bio egzogen. Gledevići (sa nekim Gleđom prvih godina XV veka), Nenkovići (kao Nenkovci) i najzad Krajsaljići izdvojili su se iz Burmaza. Dudojevići su početkom XV stoleća proizašli od Mirilovića i obrazovali su posebni katun, pa i posebnu egzogamnu grupu. Maleševci su se, izgleda, odvojili od Drobnjaka, a Perutinovići od Maleševaca. Od Žurovića su se najpre odelili Kalodurđevići, potom Vraničići, Nenojevići (sa Nenojem Stjepkovićem, 40-ih godina XV veka), a početkom XVI stoleća Berojevići (1504. selo). Od Tomića su nastali Medoševići, a od ovih Draškovići. Od Vragovića su Medojevići, Regojevići i Bajulovići, a sami Vragovići vuku lozu od Plješčića. Plješčići su, kao i Drobnjaci, bili stari rod, ali su u njihov katun ušli i neki potisnuti Kričci (jer je postojala porodica Kričkovića još 60-ih godina XV veka). Od Bobana su Ninčići i Diklići, od Žurovića Pribićevići, od Predojevića Čepnjići, od Vlahovića izgleda Sparožići, od Riđana Kuljavići (50-ih godina XV veka) a možda i Nenkovići, od Prijeraca su izgleda Oliverovići, Krajsaljići su možda i od Banjana. Kutlovićima odnosno Burmazima možda pripadaju vlasi Dobrohne (jer je ime Nikola, dakle i Nikolići, bilo vrlo retko u Hercegovini i sreće se tek posle kosovske bitke, svakako od doseljenih vlaha iz Srbije). Banjani su dali Zebiće, a deo njih se naselio pod Lovćenom. Istim putem su u Njeguše stigli i Punoševići. Borojevićima su rodonačelnici Ugarc i Burmazi, jer u obema skupinama postoji ime istoga roda.

U starim katunima bilo je više individualiziranih rodova. Taj slučaj nalazimo ne samo kod Drobnjaka, nego i kod Burmaza, gde se u prvoj deceniji XV veka sreću: Gledevići, Nenkovići, Turkovići, Pripčići, Hranetići, Nikolići, Borojevići, Miločići i Družetići. Oliverovića ima kod Bobana i Žurovića, ali bez ikakve srodničke veze. Bogutovići su kod Kresojevića, Vlađevići kod Vlahovića, Klirojevići kod Bajulovića, Stroislavići kod Mirilovića. Uvek ponovno afirmisanje nekog roda nikako ne upućuje na zaključak da je reč o neegzogenoj zajednici. Na izdvajanje pojedinih porodica i na njihovo konstituisanje kao „novog“ roda u zajedničkoj rodstvenoj osnovi, najviše je uticalo letnje stočarenje, kad se rod dalje razbijao na grupice od dve-tri porodice najbližih srodnika, i, još više, prenošenje tereta iz Dubrovnika u Polimlje, jer starešina karavana (turme) nije uvek bio katunar; obogaćene porodice nisu bile spremne da dele stečeni dohodak, te su pokazivale tendenciju osamostaljivanja. Kako je kramara bilo najviše iz Donje Hercegovine, posebno iz buduće nahije Donjih Vlaha, tu je tendencija odeljivanja najviše i primetna.

U hercegovačkim katunima pojavljuju se različita „prezimana“, kao što se sreću prezimana koja upućuju na ime katuna. Pored nesumnjivo stranih elemenata (ali rede), ta okolnost ipak ne osporava srodnički karakter katuna, jer u to vreme neustaljenih prezimana, ova znače patronimiku ili prosto dubrovačko poznavanje i beleženje ljudi iz katuna. Kasnije, kad se „prezime“

ustalilo prema nazivu roda, i zetovi, tj. došljaci u mahali (tj. ranijoj katunskoj sredini) primali su u centralnoj Hercegovini ime roda u koji su ulazili. Toga, na primer, nije bilo u Srbiji već u prvoj polovini XIV veka, što najbolje svedoči da se u Hercegovini i posle 1500. godine insistiralo na rodovskoj zajednici, čak i u slučajevima očigledno nesrodničkim. U uslovima sesilnosti, kad je oslabila funkcija katuna, prirodno je da se češće dešavalo da u katunsku sredinu dođe domazet, te da se rod razlagao. Kod utvrđivanja srodstva vlaha u Dubrovniku navode se samo sinovi i braća, ne i sestrići i zetovi. Žena se kod označavanja srodstva (njen sin) sreće samo jednom (kod Medojevića, rod Vragovića). Osim izuzetno (Kuljavići, Miruše), nema naziva katuna načinnjenog od ženskog imena. Kod starešinstva u katunu uvek je postojalo načelo naslednosti, tako da se obrazuju starešinske porodice. Zbog toga (iako retko) dolazi do situacije da u katunu ima dva katunara (koji su braća, rođena ili stričevići). Takva dva brata na čelu katuna olakšavala su deobu prvobitnog katuna na dva katuna iste rodstvene osnove. Samo kod Mataruga postoji slučaj da na čelu katuna stoje dva katunara koji, sudeći po imenima, nisu braća; možda se tu radi o dve srodničke mataruške grupe koje su ušle u novi katun i dva katunara pokazuju dve polovine katuna sa komplementarnom endogamijom. Ipak, češći je slučaj da se na čelu novog katuna pojavi predstavnik „novog” roda ili da se odeli poseban rod iz nesrodničkog katuna.

Žena i ženska loza u patrijarhalnom katunu izaziva naučnu pažnju. Postoji samo jedan poznat slučaj da je žena bila katunar u Hercegovini (Jelena, opet iz Vragovića, XV vek). Ipak, rodonačelnik rodova mogla je biti žena, kad bi u „vladajućoj” porodici ponestalo muškog naslednika, te je domazet sa strane produžavao rod. Dakle, bratstva koja su u svom rodovskom imenu imala žensko ime upućuju na doseljenički elemenat.

Rodovi su se osamostaljivali iz vlaške mase i u uslovima teritorijalizacije ranijeg katuna. Tako su nastali „*omnes Crassomirich da Trebigne*” (1420), vlasti Rajčičići u Cernici (1429), „*omnes Starcichi de Glavscha*” (1460), „pleme” Tulići u Velikoj Vasi u Popovu i Bogovići (1524). Možda je ovo bio slučaj i sa Plješćićima, koji su se javili iz ranije teritorijalizovanog katuna u Pljeskama.

Da bi katuni obrazovali pleme bilo je potrebno nekoliko uslova: 1) silazak katuna u župnu oblast i njihovo preslojavanje sa sedelačkim, manje-više zemljoradničkim življem i uklapanje katuna u župnu, knežinsku organizaciju; župe sa svojim prirodnim međama i različitim poljoprivrednim terenima predstavljale su pravi lonac za kuvanje plemena; 2) uređeno pitanje zimske i letnje ispaše; ukoliko su ove paše bile malo udaljene, pleme je nastajalo lako, a i stvarana su velika plemena (na primer Vasojevići); 3) da se proces preuzimanja župe od strane stočara dešava u uslovima opšte slabe vlasti, jer „preslojavanje” u uslovima čvrste državne i feudalne vlasti teško bi bilo izvodljivo. Po silasku u župu stočarska bratstva su u svoje redove primila zatečeno stanovništvo, tako da se i dalje može govoriti o bratstvima, ali to više nisu ona stara, katunska, nego nova, plemenska. U tom stvaranju plemena ponekad bi učestvovala i inorodna bratstva, odnosno katuni koji nisu pripadali vlaškoj skupini koja je novom plemenu davala svoje ime.

Pre nego što bi se formiralo pleme, morala je postojati knežinska organizacija, koju su stočari u župi primili. Time je nastala i nova knežinska orga-

nizacija, koja se oslanjala na nove katune koji su se razlili po ranijim selima. U tom procesu vojvodaluci su bili manje karakteristični, jer vlaških vojvoda bilo je i pre dolaska Turaka i oni nisu ništa posebno pokazivali o razvitku katunske organizacije. Teza da su plemena stvarana i pre dolaska Turaka polazi od toga da je „preslojavanje”, izvedeno stvarno nasiljem stočara, ipak moglo da se podnese u uslovima redovne vlasti bosansko-hercegovačkih magnata. Ako se pri tome smatra da pojava knežina prethodi plemenu, onda bi navod o Borinu, knezu banjanskih katuna iz 1412. godine načelno išao u prilog takvom mišljenju. Stvar sa Borinom je, međutim, *lapsus calami*, jer je knez Borin mogao biti samo jedan od katunara. Nigde nema kneza (a ne katunara) katuna, i to je greška nastala time što je katunar tretiran kao *comes loci*; može biti samo kneževog katuna.

Dakle, pojednostavljene Jirečkovne predstave o tome da od katuna prosto obavezno nastaje pleme nisu historijski verne. Pošto nije bilo prvog navedenog zahteva, u nekadašnjoj centralnoj Hercegovini nisu se obrazovala plemena, iako je katuna bilo na pretek. Ti katuni su formirali samo nahije katunske, ne i plemenske. Postavlja se još pitanje — šta je sjedinjavalo sesilne katune pre nastanka plemena, odnosno u nekadašnjoj središnjoj Hercegovini i posle poslednje decenije XV veka. To su bez sumnje bili zborovi, skupišta župni, oblasni (nahijski) ili i širi (ukoliko Donji Vlasi nisu bili identični sa nahijom Burmaza). Zbor mataruških katuna postojao je već 1398. godine. Ti su se zborovi mogli osloniti i na crkvenu organizaciju, tj. konkretno na kakvog sveca vezanog za život stočarske privrede. Oni su sudili i katunarima, a preko njih su katuni svakako delili obaveze koje bi im kolektivno nametala država, preko vojvoda, koji su bili lica koja su održavala vezu katuna i plemena sa državnim vlašću.

Stvaranje plemena u istočnoj Hercegovini pripada nešto kasnijem vremenu (kraju XV veka). Za njihovo detaljno proučavanje neophodni su i navodi iz turskih popisnih deftera. Ta problematika je u opštim potezima već traširana (B. Đurđević). Ono što bi tu dubrovački i kotorski podaci mogli da pruže biće prikazano drugom prilikom. Ti podaci se naročito odnose na posebno pitanje — šta društveno znače vojvode, knezovi i popovi u plemenima, tj. da li je bila važna samo njihova veza sa feudalnom državom, ili je za njihovu socijalnu afirmaciju bilo važnije bogatstvo nastalo u dodiru sa velikim susednim trgovačkim središtem Dubrovnikom.

Dakle, kad je reč o katunu i njegovom razrastanju u više, natkatunske formacije, pored polaznih geografsko-privrednih uslova, mora se voditi računa i o stupnju razvitka konkretnog katuna u određenom vremenu. Hercegovački katuni su pripadali starobalkanskom tipu, kao kod Arbanasa. Doseljavanjem vlaha iz Bosne, Srbije i sa drugih strana (Ugarčići iz Erdelja?), mada su ti katuni bili na višem stadiju razvitka i samo retko strogo srodnički, nisu narušili raniji princip i poredak stvari, nego su se prilagodili zatečenom stanju sa makar fiktivnom rodovskom bazom i prešli na sistem rod = katun, sa stvaranjem novih katuna od rodova iz nekadašnjih nesrodničkih katuna. Ipak, postojale su izvesne male razlike u ponašanju između vlaških katuna sa arbanaskom osnovom (stariji) i skupina pravih vlaha (mlađi katuni), i to ne samo u razvojnom pogledu nego i zato što su pravi vlasi bili izraziti poslovni ele-

menat, dakle i bogatiji, te su lako mogli preuzeti prvenstvo. Insistiranje na rodovskom principu ali u novoj obradi stočara došlih iz sredina sa izrazitijim slovenskim življem pomoglo je stočarima starincima da se slavizuju.

BOGUMIL HRABAK

BRANCHING OF „KATUNS“¹ AND CREATION OF GROUPS OF „KATUNS“
THAT IS TRIBES IN FORMER HERTZEGOVINA
(XIII—XV CENTURY)

S u m m a r y

Conscious historians — investigators of burgeois period have already given basic archive data on „katuns“, which in earlier past were not the same as they were in XIX century. Their explanations, as incomplete and one-sided were partially exceeded by marxistic science, but they were not entirely denied, what is mentioned by majority of authors, on basis of own material from later period. Dubrovnik's and other Mediterranean archives as well as the Turkish censuses of population offer good insight in following the Bosnian tribes starting from 1280. For the period until that year, there are less certain data from the chronicles. Migrations and living conditions were influenced by primarily natural circumstances of cattle nourishment during the summer on the waterless plateau that is in winter in milder coastal regions or warm tribal states. Political and social events were also having their influence — moving of borders, coming of Bosnian power to the sea, running of the cattle breeders away from Serbia, Macedonia and Tesalia because of earlier and more powerful process of feudalization than in Hertzegovina, and so on.

Hercegovina's „katuns“ were of the old Balkanic type, like Albanian fraternities, with patriarchy pointed out, exogamous and with maintenance of primary gender nucleus. Ethnically, they were Roman or (by all means immigrated) Albanian. Immigrated „katuns“ (from the period of around 1330) could show less their origin from the same ancestor, they were wealthier and to a higher extent Slavicized. The author has brought the list which could have been established on basis of Dubrovnik's and Kotor's archives' materials on the first occurrence of fraternity, genders and elements of territorialization in period from 1278 to the first decades of XVI century; there are here quite unknown groups of „cattle breeders“ (vlaha), in some known groups the year of first occurrence is significantly moved, and there is a particular emphasize on the territorialization.

Due to different natural circumstances further fate of cattle breeders' groups was different. In former Eastern Hertzegovina (which is now in scope of Montenegro), with more significant tribal state's parts and smaller distances between the summer and winter pastures, the groups were rapidly branching towards the new „katuns“ of the same genetic name, so that in time of weakening of feudal power and the process of territorialization they got down to tribal state areas and they assimilated with found population in tribes (at the end of XV century). In former central and today eastern Hertzegovina, the branching of original „katuns“ was slower due to meager life, and constant migrations in direction summer — winter pastures, which frequently were very distant, and it did not enable grouping in tribal villages, already because there were not many tribal state areas on that waterless plateau. Those „katuns“ which were composed of heterogenous element, by later multiplication divided into new „katuns“, which did not have to keep the old fictive genetic name; such new „katuns“ from the aspect of gender were cleaner, because the division was done by the line of gender. In many „katuns“ the association of various element had to occur, in order to enable human reproduction, since the genetic exogenicity was respec-

¹ „katun“ — summer pasture settlement.

ted. Such „katuns“ which did not give the tribe integrated in „nahija“² groups, which on the self-managing way expressed themselves through assemblies, which must have existed here before the 1465, i.e. until coming of Turks and forming of „nahijas“. The territorialization for these „katuns“ was expressed so that they minimally moved on their winter pastures on more tribal complexes of terrains.

The territorialization, as one of the most complicated questions of Hertzegovina's cattle breeders, was somewhat earlier than it is usually thought and it had alternating, cyclic character; it did not occur in all groups at the same time. To it Slavicism, some extent of feudalization, occurrence of dukes, more frequent overtaking of caravan's transport, bigger taking of cattle of people from Dubrovnik to the pastures, textile handicrafts and better economical work in general is tied. It still does not mean obligatory transition from cattle breeding to agriculture.

In period of creation of tribes and groups of „katuns“ have at first attempted to assure to themselves the supremacy and influence on as large territory as possible, while they included tribal state villages only in period of crisis of old feudal power. Then they were settling through tribal state, staying away and separate from tribal statemen, in „katuns“ in order to have this organization help them to have easier control over the unorganized tribal statemen. That process was depending upon the relations of power, wealthiness, numerosity of ones and the others, of bindness with newcome Turks e.t.c., so that there were significant local differences in some future tribes.

---

² „nahija“ — district.

